

Anne Berg & Hanna Enefalk (red.)

BERNING FRUNEN UR BOONDEL
TILLE WIT WÄRRE: WITUR LÄRDOM DÖB

Det mångsidiga verktyget

Elva utbildningshistoriska uppsatser

Integration med svensk historia!

En undersökning av hur svensk historia framställs i läromedel för SFI

Jörgen Gustafson

Historia blir till genom att berättas. Ur det överblickbara skeendet över tid plockas några komponenter samman och tillskrivs mening. Resultatet av en sådan skapelseprocess är historia, en sammanhängande berättelse med sin utgångspunkt, sitt mål, sin mening, sin struktur, sina aktörer och sin arena. Det finns dock historia av många olika slag som vetenskaplig, populär eller personlig. Alla opererar de på olika marknader med olika former av insatser och kapital men alla säger sig kunna berätta något meningsfullt med det förflutna som råvara.

Nu varken skapas eller berättas historia i ett vakuum, utan i allra högsta grad sker det i sociala sammanhang, därför är också historien lika maktbemängd som den värld som skapar den. Att berätta historia är därför oftast makt; makt att skapa mening, makt att döma både vad som var viktigt, då i det förflutna och vad som är viktigt nu när det berättas. Det är också makt över den som historien berättas för. Varje historisk berättelse innehåller en mening och genom att berättas framställs den till andra som ett meningserbjudande.¹ Oftast innehar berättaren en betydligt starkare maktposition än mottagaren varför det inte är frågan om en marknadsrelation på lika villkor som i den klassiska nationalekonomins modell.

Den populära historieskrivningen sker i ett sammanhang av relativ frivillighet. Mottagaren har ett mått av eget val i att få historien berättad för sig vare sig det handlar om Kristina från Duvemåla på Göteborgsoperan eller hemma med Spartacus på DVD. Det vetenskapliga historieskrivandet har en ambition, om inte att vara sanningen så i alla fall en sannolik historia, väl

¹ "Meningserbjudande" är ett begrepp jag hämtat från Tomas Englund's artikel "Undervisning som meningserbjudande", i Michael Uljens (red.), *Didaktik* (Lund 1997) s. 120 ff.

argumenterad och underbyggd. Även om resultatet allt som oftast blivit maktlegitimerande så finns även möjligheten till en kritisk hållning gentemot rådande ordning. Det personliga historieberättandet handlar mest om att förklara och ge mening åt det vardagliga och nära, som varför man lever med en viss person, varför man bor där man bor, varför barn skall vara lojala med föräldrar, släkt och idéer. Med det påståendet närmar jag mig tanken om historieberättande som ett sätt att ge andra rätt tankar, att uppfostra, låt mig kalla det ett didaktiskt historieberättande. Ett sådant inslag finns i allt historieberättande, för om berättaren inte ser sin berättelse som meningsfull skulle den inte bli berättad. Strävan är alltså att också andra skall finna mening i berättelsen och för att lyckas med det finns en pedagogisk dimension; hur man lyckas bäst med att få andra att se samma mening som man själv. Det finns dock en arena som präglas av didaktiken mer än andra, nämligen utbildningssystemet. Vi har alla suttit i skolbänken och fått historiska berättelser till livs vare sig vi ville eller inte. Dessutom har vår förmåga att återberätta historien blivit bedömd och betygsatt.

Det har under senare år visat sig vara en fruktbar ansats att undersöka vilka föreställningar som skapas och levereras, hur föreställningar byggs upp av skarpa gränsdragningar mellan ett *vi* och *de andra*. Oftast är det hur *de andra* framställts som varit i fokus.² I perspektivet ligger också att dessa föreställningar återverkar på den sociala praktik vi brukar kalla verkligheten. De har med andra ord makt att påverka människor. Men ledet *vi* är lika intressant att undersöka.³ Genom att framställa de andra så byggs den gemenskap upp som vi förväntas ingå i.

En del av utbildningssystemet där gränssnittet mellan *vi* och *de andra* blir särskilt intressant är den kunskap som ges till dem som kommit till Sverige i vuxen ålder och önskar stanna. De får bland annat berättelsen om Sveriges historia i Svenska för invandrare (SFI), och i informationsmaterial från myndigheter. Svenskundervisning för invandrare har en lång historia. Arbetskraftsinvandrare utbildades många gånger på industrierna som de arbetade på som exempelvis ASEA i Västerås. Vidare har studieförbund men främst

² Edward W. Saids *Orientalism* är en inspiration för många efterföljare. Se även Luis Ajagán-Lester, *De Andra* – *Afrikaner i svenska pedagogiska texter* (Stockholm 2000).

³ Vilket i avhandlingsform framgångsrikt visats av Hanna Hodacs i *Converging World Views. The European expansion and early-nineteenth-century Anglo-Swedish contacts* (Uppsala 2003).

AMU-center anordnat kurser.⁴ Från 1986 är det hela tydligt reglerat för hela landet då kommunerna blev ålagda att anordna grundläggande svenskundervisning för invandrare.⁵ Från och med 1994 är denna undervisning inordnad som en del i det allmänna skolväsendet som sedan 1991 är kommunaliserat. Undervisningen skall vila på samma grund och förmedla samma värdegrund som övriga frivilliga skolformer.⁶ Det kan också beskrivas som att det till 1986 var en ordning vars huvudinriktning var att tillfredsställa arbetsmarknadens behov, medan det efter 1986 har varit en studieinriktad styrning där det är vidare utbildning som varit målet.⁷

Syftet med denna artikel är att undersöka hur historia använts inom SFI. Hur har den övergripande framställningen av Sveriges historia sett ut? Vilken startpunkt ges den? Vilka är de återkommande hållpunkterna? Finns det några poängterade kvalitativa övergångar? Vad är själva historiens mål? Fokus kommer givetvis också att ligga på hur migrationsrörelser beskrivits.

Urvalet har skett både genom böcker som de facto används i SFI-undervisning samt sådana där det framgår att det är producerade som sådana. Ambitionen är på intet sätt att hitta och bearbeta hela detta källmaterial, utan syftet är att pröva om frågan genererar intressanta svar i denna typ av material.⁸ Min utgångspunkt är att undersöka vilken ideologi som avses att överföras till en grupp människor som är på väg in i ett samhälle. I detta fall vilka budskap som förs fram med historia som bärare. Därför är det material som skrivits för just undervisning av invandrare intressant.

Detta material menar jag kan säga en hel del om vad essensen av Sveriges historia anses vara, den skall ju berättas enkelt till människor som håller på

⁴ Marie Håkansson i tidskriften *KOM* nr. 1 (2004).

⁵ Lag (SFS 1986:159) om grundläggande svenskundervisning för invandrare.

⁶ Skolverkets hemsida: <<http://skolverket.se/sb/d/389>> 2007-08-31.

⁷ Se Marie Håkansson i tidskriften *KOM* nr. 1 (2004).

⁸ I vilken grad dessa skrifter sedan i praktiken används är en intressant fråga som det inte finns möjlighet att besvara inom artikelns ram, men det kan konstateras att det i SFI-undervisning har använts mycket kopierat material samt läroböcker skrivna för den ordinarie undervisningen på låg- och mellanstadiet. För exempel på material som producerats för de yngre eleverna i den ordinarie grundskolan, se: *Läromedels-urval och metodiska förslag för undervisning av invandrarelever i orienteringsämnen*, utgiven av skolöverstyrelsen 1984. På s. 28 tas lämplig litteratur upp för historia vilket är 'vanlig, undervisningslitteratur om stenålder, bronsålder, järnålder, vikingatid medeltid, Gustav Vasa och stormaktstid. Kort och gott den vanliga historiemallen för svensk historia.

eller nyss tillägnat sig det svenska språket. Vad för historia anses vara viktigast att någon som kommer från andra länder och skall bo i Sverige har kunskap om och delar uppfattning om? Vad innehåller den för erbjudande till mottagarna som invandrare? Erbjuds de att ingå i en svensk gemenskap och i så fall på vilka villkor?

Upplägget är att först se till hur den övergripande framställningen av Sveriges historia ser ut. Vilken startpunkt ges den? Vilka är de återkommande hållpunkterna? Finns det några poängterande kvalitativa övergångar? Vad är själva historiens mål? Sedan fokuseras det på hur migrationsrörelser beskrivits.

Den övergripande berättelsen om Svensk historia

Ett grunddrag för en berättelse är att den strukturerar tid, och den gör det i en ordning med början mitt och slut.⁹ Detta är en slags minimal variant av att definiera en berättelse, som här används som metod att närma mig materialet med frågan om hur början, mitt och slut ser ut i historieframställningarna som återfinns inom SFI.

Själva startpunkten för den svenska historien är inlandsisens avsmältning. Efter detta reser sig landet ur havet. Landet har på något vis legat där under och bara väntat på att få stiga fram i ungefär 50 000 år. Det slående med att starta berättelsen om Sveriges historia med isens försvinnande, förutom att landet funnits under ismassorna, är att själva naturgeografin ges en framträdande roll. Sveriges historia börjar utan några människor alls utan med permafrost och barmark! Sedan kommer en och annan människa och jagar och fiskar.¹⁰ Annars skulle man kunna tänka sig att en nationell historieberättelse tar sin början med någon form av kulturyttring som kan förankras som särskiljande. Men i fallet Sverige tas början med lera, frost, sälar och renar.

⁹ Marie Cronqvist, *Mannen i mitten – Ett spiondrama i svensk kallkrigskultur* (Stockholm 2004), s. 37. Lars-Christer Hydén & Margareta Hydén, *Att studera berättelser i samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv* (Falköping 1997), s. 20.

¹⁰ Kristiansen, Lundh, Wijk-Andersson, *Säg det på Svenska* (Stockholm 1978), s. 35 f.; Kerstin Espling m.fl. *Överblick 1* (Stockholm 2001), s. 92.

Nästa mer omfattande angöringsplats i SFI-materialets historieberättande är vikingatiden som alltid tas upp,¹¹ dock på olika sätt. Ibland dominerar beskrivningarna av våldsamma erövringståg, ibland som handelsexpeditioner, och ibland poängteras stads- och statsbildning genom vikingars försorg. Allt som oftast innehåller beskrivningarna lite av varje från dessa olika sätt att se på perioden. Det som förenar de olika utsagorna är att de alla uttrycker att vikingar minsann var skandinaver eller svenskar som gjorde avtryck ute i vida världen. De kom härifrån och räknades och omtalades med erkännande i form av skräck eller beundran. Inte utan viss förtjusning sägs att de slog världen med häpnad. Sedan ges det olika förklaringar till denna förmåga: internalistiska som båtbyggarkompetens, rent essentialistiska som mod och äregirighet eller strukturella/materialistiska som förnyade handelsleder genom Europa. Noterbart är att i samband med vikingarna ges stort utrymme åt religiösa myter och föreställningar. Det är det enda sammanhang som sådana tas upp i framställningarna av Sveriges historia,¹² vilket visar på ambitionen att poängtera en lokal skandinavisk identitet, då texten säger att: vi har haft en egen religion här. Detta är en användning av religionsinslaget i historia för att skapa en svensk historia som är särskiljande gentemot omgivningen. Vi har haft asagudar, de andra har haft något annat.

Medeltiden ges inte en så entydig framställning som vikingatiden. Det som är mest slående är att den beskrivs som våldsam och kaotisk, vilket sedan kontrasteras mot den fastare statsbildningen som Gustav Vasa tillskrivs skapandet av. Detta våld och kaos ges nationella förtecken. ”Det tyska inflytandet i Sverige var stort”, och därför ”blev många svenskar missnöjda med det starka tyska inflytandet”. Detta resulterade i uppror som längre fram ledde till Kalmarunionen.¹³ Sedan pågick ”upprepade strider mellan danskar och svenskar om makten i Sverige”.¹⁴ Kalmarunionens följd beskrivs som att ”1300-talet slutar med att Margareta av Danmark regerar Sverige och att den svenska nationen höll på att utplånas.”¹⁵ En svensk nation fanns således på

¹¹ Espling (2001) s 94 ff.; Birgitta Tingdal, *Från vikingar till folkhem* (Stockholm 1994), s. 12–19; *Svensk historia på lätt svenska* (Stockholm 1993), s. 4 f.; Jan Kirudd & Ingemar Svantesson, *Från forntid till 1900-tal – Sveriges historia på lätt svenska* (Vagnhärad 1982), s. 27–39.

¹² Kirudd & Svantesson (1982) s. 27–39; Tingdal (1994) s. 12–19.

¹³ Tingdal (1994), s. 26.

¹⁴ Tingdal (1994), s. 29.

¹⁵ Kirudd & Svantesson (1982), s. 53.

1300-talet och den lede dansken hotade att krossa den! Det tidiga 1300-talets brödrafejd beskrivs i termer av ”inbördeskrig i Sverige.”¹⁶ Sammantaget är det tydligt att framställningar som i stil och ideologiskt grundanslag är samstämmiga om att det redan på 1300-talet fanns en svensk nation och en nationalism som förklarar medeltidens våld i Norden. Det var frågan om maktkamp mellan danskar och svenskar där svenskar slogs för sin självständighet. Dessa framställningar skiljer sig i sin andemening inte mycket från den storsvenska och svulstiga pedagogiska historieberättartraditionen från tiden kring förra sekelskiftet med författarnamn som Odhner och Grimberg.¹⁷

Denna nationella meningsgrund och patos syns sedan i den tydliga övergång som Gustav Vasa representerar i texterna. ”För att kunna befria landet från danskarna var det viktigt för Gustav Vasa att få allmogens (=böndernas) stöd.”¹⁸ Ett tydligt citat för att se vilka aktörer som betytt något och vad de uppnått och det kan sägas ännu tydligare. Vad sägs om en rubrik som ”Gustav Vasa besegrade dansken och tog makten från kyrkan.”?¹⁹ Gustav Vasa är den stora nationella hjälten som kör ut dansken och kapar banden till påvekyrkan i Rom och därigenom lägger grunden för ”det nya Sverige.”²⁰ Ett Sverige som präglades av effektivitet.²¹

Stormaktstiden beskrivs huvudsakligen i negativa termer och ges relativt lite utrymme i böckerna. Det var en tid av höga skatter och omfattande utskrivningar av folk till militären som utarmade landet.²² Förvånande är att Karl XII ges ett positivt äreminne i en av texterna. Dels då han är den minst hyllade av de svenska stormaktskungarna i traditionell svensk historieskrivning och dels då stormaktstiden i den bok omdömet falls ses som negativ.

¹⁶ Tingdal (1992), s. 21.

¹⁷ Göran Andolf, *Historien på gymnasiet. Undervisning och läroböcker 1820–1965* (Uppsala 1972), s. 58; Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund 2001), s. 80 ff.; Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000* (Stockholm 2001), s. 398 ff. Se även Herbert Tingsten, *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda* (Stockholm 1969).

¹⁸ Kirudd & Svantesson (1982), s. 59. För mer om poängterandet av skiftet som sägs inträda med Gustaf Vasa, se Tingdal (1994), s. 30, eller *Svensk historia på lätt svenska* (Stockholm 1993), s. 8 f.

¹⁹ *Svensk historia på lätt svenska* (Stockholm 1993), s. 8.

²⁰ Tingdal (1994), s. 30.

²¹ Tingdal (1994), s. 30. Kirudd & Svantesson (1982), s. 59f.

²² Kirudd & Svantesson (1982) s. 63 ff.; Tingdal (1994), s. 36 ff.

Det sägs att ”Karl XII var en duktig och djärv general, och många svenskar såg honom därför som en stor hjälte.”²³

Denna första översyn av materialet för att se vilken övergripande berättelse om Sveriges historia som skapas kan sägas handla om nationens tillblivelse iklädd en klassisk kronologisk skrud; en nation som faktiskt är omänsklig i den meningen att det är frågan om en landmassa under en inlandsis som smälter fram. Naturen är alltså en ursprungligare del av nationen än människorna. Vikingarnas värld lyfts fram som något unikt skandinaviskt eller svenskt och som var välkänd i övriga världen. Gustav Vasa får sedan symbolisera skapandet av en homogen svensk nation, med sin moderna statsform och karaktäristik som effektivitet. Ett mönster och framställningsform som till fullo överensstämmer med den historia som eleverna i grundskolan utsätts för genom historieläroböckerna.²⁴

Frågan är om det finns andra övergripande mönster?

Ett tydligt drag är att det finns två delar i den svenska historien, det gamla Sverige och det nya Sverige. Det gamla Sverige har i historieskrivningen flera genomgående karakteristiska. Ett är fattigdomen. Det påpekas gång efter annan hur fattigt det var med en distinkt övertydlighet: ”Sverige var en gång ett fattigt land”,²⁵ ”Sverige var tidigare ett fattigt jordbruksland”.²⁶ Fattigdomen ges konkreta uttryck som svält och trångboddhet. Detta är credo i alla dessa historiska berättelser, själva historiens mål och mening är Sveriges modernisering. Skillnaden mellan detta gamla och nya Sverige är enorm, det är frågan om en metamorfos. Vilket innehåll moderniseringen sedan ges och vilka orsaker som pekas ut varierar.²⁷ En av böckerna har brutit med historieläroboksgenrens framställningskanon som är kronologisk från början till nu, för att istället tematisera utifrån gränsen mellan det gamla och det moderna Sverige. Boken heter följdriktigt *Sverige förr och nu*.²⁸ Även detta mönster känns igen från historieläroböckerna för

²³ Tingdal (1994), s. 42.

²⁴ Jörgen Gustafson, ”Naturens roll i historielärobokens berättelse om Sveriges historia”, i Fredrik Björk (red.), *Miljöhistoria över gränser* (Malmö 2005).

²⁵ Åke Andersson, *Kontakt på svenska, textbok 2* (Gävle 1981), s. 82 f.

²⁶ Cecilia Fasth & Anita Kannermark, *Goda grunder – svenska för invandrare* (Lund 1989), s. 91; Åke Andersson (1981), s. 127 f.

²⁷ Solveig Kristiansen m.fl., *Säg det på svenska* (Uppsala 1991), s. 61 ff.; Åke Andersson, *Här i Sverige* (1981), s. 128 f.

²⁸ Stig Karlsson m.fl. *Sverige förr och nu* (Halmstad 1994).

den obligatoriska skolan. Främst från 1960-talet och 1970-talet då moderniteten stod högt i kurs.

Här är det intressant att notera den position i framställningen som invandraren ges i förhållande till det moderna Sverige. Invandrarna representerar något annat än det moderna. När det uttalas vad invandrare har att bidra med till det moderna Sverige är det att återge lite av den romantiserade men vanliga föreställning om förmodern gemenskap²⁹ som anses ha gått förlorad. Där invandrarna framställs som känsllosamma, sociala, fysiska i sin kontakt med varandra, ingående i spontana sociala sammanhang, är de moderna svenskarna arbetande, distanserade och känslomässigt nollställda.³⁰ Invandrarna erbjuds att bli moderna medborgare och samtidigt att berika Sverige med social närhet, värme och samvaro i en framställning som drar en tydlig gräns. De är något annat än vad vi är.

Berättelsens gränser mot andra

Ett annat sätt att närma sig berättelsen om den svenska historien är att se vilka gränser som berättelsen ges gentemot sin omgivning. Vilka gränser har berättelsen kronologiskt? Vilka kontaktytor ges den mot andra geografiska områden och andra fenomen som skildras? Detta är av intresse för historiska berättelser i allmänhet då dess utsträckning och gränzers beskaffenhet säger en hel del om dem. I detta fall blir det ytterligare en poäng då den tänkta målgruppen kommer någon annanstans ifrån, varför man kan anta att denna aspekt i berättelsen haft ytterligare betydelse för både författare och läsare.

²⁹ Tönnies ofta citerade begrepp *Gemeinschaft* används ofta för att beskriva detta tänkta tillstånd. För en orientering, se Johan Asplund, *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft* (Göteborg 1991).

³⁰ Peter Gullers & Ingela Josefsson, *Bilder av Sverige – bildbok för invandrarundervisning i svenska. Bilddel* (Lund 1980). I bilder av föräldraskap framställs en skillnad: den svenska föräldern är ensam med barnen medan invandrarna är flera vuxna (s. 10 f.). Bilder av invandrare visar också upp scener där de också privat är generationsöverskridande, till skillnad från svenskar där bilder av dem i professionella institutionella sammanhang dominerar helt (s. 14 f.). När svenskar skildras nära varandra är de trots den fysiska närheten isolerade från varandra och 'sköter sitt', ofta i ett professionellt sammanhang som fabriken och sjukhuset, medan invandrarna interagerar med varandra, ofta i ett privat sammanhang (s. 15–25).

I den ena typen av framställning är Sveriges historia i stort en isolerad företeelse som huvudsakligen har sin mening och förklaring inom sina egna domäner. De externa företeelserna som beskrivs har oftast negativa förtecken så som elaka tyska fogdar och danskar som önskade inflytande över Sverige. Men tydligast är det genom frånvaron av en omvärld. Som exempel kan nämnas ett sådant centralt fenomen som industrialiseringen, vilket i de stängda framställningarna beskrivs med hur svenskt järn och svensk skog var råvarorna som drev industrialiseringen i dess inledande fas för att sedan drivas av svensk snilleindustri.

I en annan typ av berättelse framställs Sveriges historia som en del i ett större sammanhang och skeende. Där påtalas att "Sveriges folks historia är med andra ord inte särskilt lång i jämförelse med andra folks historia."³¹ Ändå är det alltså så enligt bokens författare att det redan för 10 000 år sedan fanns ett svenskt folk. Det visas av, menar författaren, att det hittats spår av mänskliga boplatser vid dåtidens tundra på platser som kom att betydligt senare att kallas Skåne och ännu senare, 1658, kom att genom krig bli del av det svenska riket. Detta säger en del om hur stark föreställningen är om ett Sverige som funnits i om inte evig tid så i alla fall från inlandsisens avsmältande. För att återgå till förekomsten av och betydelsen av en värld utanför Sverige så påtalas att kunskapen om järnframställning kom söderifrån för att sedan bli en kunskap som möjliggjorde inhemsk myrmalmsproduktion. Att runalfabetet är en förenkling av det latinska påtalas liksom att kristnandet av Sverige har sitt historiska ursprung i att kristendomen blev statsreligion i det romerska riket år 392 efter Kristus.

Men också i en sådan framställning där Sveriges relativa senkommenhet och beroende i ett vidare historiskt sammanhang påtalas så blir tonerna liknande i den slutna framställningen när det kommer till industrialiseringen. Även i den berättelse där det ofta förekommer en yttre värld framställs industrialiseringen i Sverige som en intern historia. Den går från exploateringen av skogen och malmen till storindustri genom uppfinningar gjorda av svenskar. Att det är fråga om interna faktorer poängteras genom att säga att "Men svenskarna har använt både skogen och järnet under lång tid."³² Industrialiseringen blir följden av en lång inhemsk tradition. I inget av dessa fall tas

³¹ Kirudd & Svantesson (1982), s. 6.

³² Kirudd & Svantesson (1982), s. 74.

andra orsaker till industrialiseringen i Sverige upp så som t.ex. internationell efterfrågan, ett allmänt fenomen och mönster, utifrån kommande kunskap och kapital.

Vanligt är att återge myter i de historiska framställningarna. I en form återfinns de som beskrivningar av fornnordisk mytologi. I denna form är förekomsten inte så förvånande, även om det stora utrymmet det i vissa fall ges är anmärkningsvärt.³³ Dock är den stilistiska formen mer förvånande då det finns fall då myterna återfinns som rena påståenden. ”När vi hör ljudet av åskan är det egentligen ljudet från guden Tors vagn som far fram på himlen. Blixterna kommer från hans hammare, Mjölner.”³⁴ Att formulera myter som påståenden i en text vars målgrupp förväntas lära sig språket samtidigt är märkligt. Vidare återfinns många historiska myter som de om *Kung gråkappa* och *Gustav Vasas äventyr i Dalarna*. Det görs med formuleringar eller inledande påpekanden som att ”det berättas att” eller liknande.³⁵ Att dessa formuleringars innebörd skall uppfattas av dem som samtidigt lär sig språket är mycket begärt. Värdet av att återberätta sådana myter om man inte använder dem för att kritiskt skärsådas är noll. Det leder bara till att deras ursprungliga syfte gagnas, att legitimera och befästa makten och maktinnehavare.

Bilden av migration

Hittills har i artikeln tagits upp hur Sveriges historia framställts i stort, och vilka grova drag som är skönjbara i historieberättandet som riktar sig till invandrare. Inledningsvis togs begreppet meningserbjudande upp, vilket är givande då historieberättande i mycket handlar om att ge mening. Förmedling av mening kan analyseras ur många olika vinklar, utgångspunkten i detta fall är identifikation. Talar man om identitet och invandrare ligger etnicitets-

³³ Kirudd & Svantesson (1982), s. 27–39. Här ges sex sidor till rubriken ”Vikingatiden – ca 800–1050 e kr”, medan rubriken ”De nordiska gudarna” får åtta sidor. Birgitta Tingdal (1992), s. 12–19, bereder Asatron plats, dock är den inte lika dominerande.

³⁴ Kirudd & Svantesson (1982), s. 33.

³⁵ Espling m.fl. (2001), s. 126 f; Tingdal (1994), s. 30 ff. Om Gustav Vasa och Vasaloppet och ’Kung gråkappa’, se s. 39. I båda fallen finns små passusar om att berättelserna kanske inte är helt riktiga men det skjuts in i bisatser och målgruppen förväntas vara nybörjare i språket.

begreppet nära; etnicitet som en gemensam gruppidentitet som skapas i mötet med andra som inte anses tillhöra samma etniska grupp.

I den allmänna samhällsdebatten används ofta både etnicitet och kultur flitigt för att både beskriva och förklara fenomen som relateras till invandrare i så vitt skilda sammanhang som våld inom familjer till musik och matvanor. Att sedan många av de i Sverige boende sydamerikanerna inte börjat spela instrument och definitivt inte börjat spela "Andernas musik" förrän de kommit till Sverige tas vanligtvis inte upp i samma sammanhang. Varken identitet, etnicitet eller kultur är något man föds med. Det är inget som är fast och kommer från en ursprungskälla som finns på någon geografisk plats eller är fixerad i någon historisk tid. Det är något som hela tiden skapas och återskapas i möten mellan människor. Det är något relationellt, processuellt och därmed något i högsta grad föränderligt. Därmed har identifikation och etnicitet en tydlig maktspekt då varken enskilda eller grupper av människor möts på lika villkor.³⁶

Som enskild har man en viss möjlighet att välja vad man identifierar sig med, men de flesta möjligheterna är stängda. Ett sätt som det skapar vissa möjligheter och stänger andra är just genom vilka meningserbudanden som ges från starkare till svagare parter, som fallet är i SFI-undervisningen om Sveriges historia. Etnicitet blir den gräns som definieras mellan den egna gruppen och andra. Ofta byggs den egna etniciteten upp genom att tala om vad den inte är, vilket görs genom att säga vad andra etniska grupper är.³⁷ Etnicitet är alltså inget som har med minoritet att göra utan är något alla grupper har. Svenskar har generellt en stark etnicitet, med förställningar om svensk historia, identitet, kultur där homogenitet är en återkommande bild, medan de invandrare som är målgruppen för den här undersökta litteraturen vilka i sig inte är en etnisk grupp utan många.

³⁶ Det finns även fog för att anlägga ett mer historiskt perspektiv på begreppen i den meningen att de har en aspekt där påverkan från traditioner och liknande tillbaka i tiden påverkar. Dock är det detta perspektiv som dominerar så ofta att jag finner det angeläget att fokusera på det andra perspektivet, hur det verkar i sitt nu. Stuart Hall diskuterar detta mer utförligt och talar om kultur som innehållande både rötter och rutter. Se Stuart Hall, "Negotiating Caribbean Identities", i *New Left Review* 1/209 (1995), s. 4. På s. 14 i samma text sägs att "Identity is not in the past to be found, but in the future to be constructed", vilket väl illustrerar att det väl så mycket handlar om rutter mot framtiden och inte rötter ned i historien.

³⁷ Thomas Hylland Erikson, *Etnicitet och nationalism* (Nora 1998), s. 81 ff.

Det jag vill ta fasta på här är att etnicitet är ett relationellt fenomen som uppkommer i mötet mellan grupper av människor. Här är inte tillfälle att gå in och undersöka hur etniciteten upplevs, men väl hur just detta möte framställs i historieskrivningen; att undersöka närmare hur den starka parten med en tydlig etnicitet beskriver detta med migration i historieskrivningen. Detta betraktar jag som ett meningserbjudande om hur de tänkta läsarna (invandrarna) bör se sig själva i förhållande till den svenska historien.

Vilka migrationsrörelser tas upp?

En historisk företeelse där sättet att förhålla sig till målgruppen och vilka meningserbjudanden som ges är migration, bör bli extra tydlig. Migration är en allmän företeelse i den mänskliga historien; idag flyttar en stor del av invånarna i Sverige under sin livstid, låt vara inom gränserna. Den statsfokuserade historieskrivningen visar upp flyttningar över de nationella gränserna som det intressant om migration tas upp.³⁸

Det finns två olika sätt att framställa migration på i materialet. En där migrationsrörelser, emigration och immigration, beskrivs som olikartade fenomen, medan den andra istället sätter likhetstecken mellan dem.

I den framställning där konsensus och gemenskap är självklara bärande delar i konstruktionen av en svensk historia för invandrare är det under medeltiden som den första immigrationen tas upp. Då gäller det tyska bergsmän som var verksamma i Bergslagens metallhantering. Det påpekas att ”de var mycket duktiga bergsmän och blev därför inbjudna till Sverige.”³⁹ Nästa gång invandring tas upp gäller det holländare som ritat och byggt Göteborg. Dessa invandrare poängteras det noga av författaren att ”[...] kungen bett dem komma dit.”⁴⁰ Sedan sker ett betydande kronologiskt hopp till 1950- och 1960-talen då det berättas att det var gott om jobb, som en följd av den ökade invandringen och de som kom arbetade i industrin och på restauranger.

³⁸ Kenneth Nordgren, *Vems är historien? Historia som medvetande, kultur och handling i det mångkulturella Sverige* (Karlstad 2006) s. 201, 204 f. Där visas att det är det statsidealistiska arvet som gäller i gymnasieläroböckers migrationskildringar. Detta är också en av förklaringarna som lyfts fram för att förklara fenomenet på en allmänt historiografisk nivå. Se Jan Lucassen & Leo Lucassen (red.), *Migration, Migration, History, History. Old paradigms and new perspectives* (Bern 1997), s. 11–21.

³⁹ Tingdal (1994), s. 26.

⁴⁰ Tingdal (1994), s. 37.

ranger.⁴¹ 1800-talets emigration till USA tas upp, och det sägs att den var omfattande. Till de utdrivande orsakerna nämns befolkningsökning, brist på industri, missväxt med följande fattigdom samt religionsmonopol. Som dragande orsaker tas billig jord och rikligt med arbetstillfällen i städerna upp.⁴²

I denna framställning sker utvandringen på grund av socioekonomiska och politiska skäl som fattigdom och önskan om bättre ekonomiska eller politiska levnadsvillkor. Detta står i bjärt kontrast till invandringen, om vilken det noga påtalas att den genom hela den svenska historien skett utifrån konkreta behov i Sverige. Invandrarna har sedan kommit till Sverige efter inbjudan av de behövande: kung, stat och industri. De som kom beskrivs också som kompetenta och arbetsamma.⁴³ Undertonen som här förmedlas är tydlig: till Sverige har invandrare kommit för att de har önskats hit och de som har kommit har haft efterfrågade egenskaper och de har väl på plats arbetat och därmed gjort rätt för sig! Detta blir ännu tydligare när det ställs emot vad som inte tas upp, flyktinginvandringen. Inte ett ord om vare sig de flyktingar som kom i samband med andra världskriget eller de som kommit från och med 1970-talet. Beskrivningen av migrationen gör i detta fall en stark särhållning mellan svenskar och invandrare, precis som i det ovan beskrivna fenomenet att emigrationen från Sverige ges ekonomiska och politiska orsaker, människor sökte sig bort från sina problem. Immigrationen till Sverige ges däremot orsaker som handlar om ekonomiska behov hos maktägare i Sverige. I en sådan framställning blir det frågan om två helt olika fenomen.

I den andra framställningen av Sveriges historia finns en delvis annan berättelse om migration. Ett samband mellan immigration tidigare och senare i den historiska kronologin skapas genom att påpeka att ”Invandring inte är något nytt för Sverige.”⁴⁴ Den invandring som sedan beskrivs är: tyskar som organiserade upp handeln på 1200-talet, om de från Belgien, Holland, Tyskland, Finland och Skottland som byggde upp Sveriges första industri i Bergslagen. Det sägs att många flyktingar kom till Sverige under andra världskriget. Vidare att industrin efter kriget hade tiotusentals lediga jobb

⁴¹ Tingdal (1994), s. 62.

⁴² Tingdal (1994), s. 50 f.

⁴³ Tingdal (1994), s. 26.

⁴⁴ Karlsson et al (1994), s. 13.

som företagen värvade invandrare till. Intressant är att orsaken av arbetskraftsbehovet vidgas från expanderande industri till att även omfatta välfärdsreformer som ökad utbildningstid, kortare arbetstid och längre semester. Att denna arbetskraftsinvandring i stort sett upphört och ersatts av en ny flykting- och anhöriginvandring avslutar texterna som berör migration.⁴⁵

Emigration tas upp i två sammanhang, det koloniala Nya Sverige på 1600-talet och utvandringen till USA under sent 1800- och tidigt 1900-tal. I fallet med 1600-talet ges inga direkta orsaker till emigrationen. I det senare fallet talas det däremot om både politisk förföljelse av både religiösa utövare utanför statskyrkan och av den tidiga arbetarrörelsen. Ekonomiska skäl, som fattigdom och missväxt, lyfts också fram.⁴⁶

Mycket av vad som tas upp innehållsmässigt om migration är likadant i de båda historiska framställningarna. Medeltida invandring tas upp av båda. Emigrationen till USA är ett stort nummer i båda berättelserna liksom arbetskraftsinvandringen efter andra världskriget. Den stora skillnaden är att den ena inte nämner flyktinginvandringen medan den andra tar upp den i flera sammanhang som andra världskriget och från 1970-talet och framåt samt även nämner anhöriginvandring.⁴⁷ Det blir stor skillnad då det i det ena fallet blir en framställning som bara beskriver invandring som något som bara grundar sig i svenska behov.

I det andra fallet blir immigration något som också har orsaker i behov hos den invandrade som att undslippa krig och förföljelse, önskan att vara nära familj och släkt eller helt enkelt en önskan om ett bättre liv för sig själv och sina efterkommande. Tittar man sedan på den stil med vilken dessa berättelser framställs blir skillnaderna än mer markanta. I fallet där immigration framställs som en mer komplex företeelse som har sin grund i många olika orsaker kopplas emigration och immigration samman. De framställs som i grunden samma fenomen men geografiskt riktade åt olika håll. Det sker genom att det i textmassan tas upp i direkt samband med varandra inom samma kapitel. Det påtalas att Sverige gått från att vara ett invandrarland till ett utvandrarland till att åter vara ett invandrarland. Än tydligare

⁴⁵ Karlsson m.fl. (1994), s. 13 ff.

⁴⁶ Karlsson m.fl. (1994), s. 80 f.

⁴⁷ Peter Gullers & Ingela Josefsson, *Bilder av Sverige – bildbok för invandrarundervisningen i svenska. Textdel* (Lund 1980), s. 20 ff.

blir denna jämställdhet mellan olika migrationsrörelser av ett uttalande i samband med tidiga bosättningar inom det som idag är Sverige: ”Arkeologer har kunnat skapa en god bild av hur dessa första invandrare levde genom studier av påträffade boplatser.”⁴⁸ Citatet visar också på en mer problematiserad framställningsform. Här påtalas kunskapens villkor i form av att den skapas av ett subjekt, i detta fall arkeologer och att de arbetat utifrån *påträffade* boplatser, vilket indikerar att kunskapen kan förändras om andra fyndplatser hittas.

Det handlar alltså om växlande cykler genom historien. I det andra fallet särskiljs emigrationen och immigration helt, de ges olika plats i texten och ges helt olika orsaker och egenskaper. Den andra framställningen innehåller ingenting om kunskapens villkor eller tillblivelse. Den förekommande berättelsen framställs där som helt säker, som sanningen själv, och dessutom som helt självklar; som om Sveriges historia bara kunde gå som den gick. Inga öppningar till alternativa möjliga förlopp presenteras; historien är stängd. En grundligare undersökning skulle kunna besvara frågor som utbredningen av dessa olika sätt att beskriva migration och vilka det är som står för de olika historierna.

Avslutningsdiskussion

En traditionell framställning av Sveriges historia dominerar i det undersökta materialet. Det finns ingen målgruppsanpassning eller liknande i den övergripande berättelsen om Sveriges historia. Istället framförs den allt för vanliga berättelsen med en evig nation vars ursprung står att finna vid den avsmältande inlandsisens rand. Just genom att det är naturgeografien som utgör berättelsens startpunkt blir nationen evig och samtidigt lånar framställningen den självklara ”naturlighet” som består i is, vatten och landmassor. Nationen blir lika gammal och given som dessa urelement. Sedan är vikingatiden genomgående en viktig period i materialet, och Gustav Vasa ges plats som en centralgestalt vilken ger nationen dess självständighet och politiska form. Där berättelsens start är smältande inlandsis, den första beskrivna kulturen vikingatida och den stora politiska gestalten Gustav Vasa är dess

⁴⁸ Kirudd & Svantesson (1982), s. 6.

mål födelsen av det moderna och rika Sverige som ställs mot ett gammalt och fattigt.

I materialets migrationskildringar framträder två olika varianter. I båda fallen erbjuds integration med en fast och stabil svensk historia. Men skillnaden är stor i hur invandraren påbjuds att förhålla sig. I det ena fallet påbjuds integration med den svenska historien genom att läsaren skall vara tacksam för att få vara i landet, arbeta pliktmedvetet och inte ta plats utöver detta. En attityd som kan liknas vid den som fälls i filmen *Ogifta par*. Huvudrollsinnehavaren får frågan från sin partner ”Hur fan ska jag va’ för att du skall vara nöjd?” och svaret blir ”Ja, vad sägs om kåt, glad och tacksam!”⁴⁹ Filmen innehåller en öppning i dialogen vilket SFI-materialet saknar, där är det en direkt uppmaning. Det är en variant som beskriver det svenska som givet och fast över tid, detta skall läsaren anpassas till på det svenskas villkor för att kunna accepteras av Sverige. Gränsen mellan vi och dom är något som det läggs stor kraft på att skapa och upprätthålla.

I den andra varianten påbjuds integration genom att historien beskrivs som öppen för personerna. Här är i stället utgångspunkten allmänmänsklig: ”Vi är alla migranter!” Historia och kultur blir här föränderliga och den invandrade läsaren inbjuds att vara en del i processen. Det är mer av ett horisontellt givet erbjudande – ”vi är i grunden lika, låt oss arbeta tillsammans”, medan den första varianten har en vertikal relation i den erbjudna meningen – ”Anpassa dig till oss på våra villkor!”

Vad är då att föredra? Målet här är inte att utreda vad som är bäst, men det kan ju konstateras att den mer inbjudande och horisontella varianten känns betydligt mer sympatisk än den som kräver anpassning. Det är dock viktigt att behålla lite analytisk distans och inte tro att man måste välja mellan pest och kolera. För det är ju så att även den inbjudande varianten har problem. Den bygger på idén att det finns ett Sverige med svenskar, som svävar ovanför rum och tid, som invandrarna kan komma in i och bli en del av.

Texterna visar upp en paradoxal kombination där det både finns en beskrivning av påverkan av externa faktorer, men samtidigt en essentialistisk syn på Sverige och svenskarna. Det ser ut som om insikten om historien som en öppen process infunnit sig hos texternas författare men ändå håller

⁴⁹ Citat ur filmen *Ogifta par – en film som skiljer sig* från 1997, i regi av Peter Dalle.

de fast vid djupt ristade föreställningar som Sverige och svenskarnas eviga status. Det är en relativt öppen inbjudan till integration men utifrån ett perspektiv där en tydlig gräns finns och att det på båda sidor om den återfinns tydliga grupper vilka är olika. En historisk granskning av det påstådda homogena svenska folket leder till att det löses upp i ett saligt virrvarr. För att inte tala om vad som blir kvar av kategorin invandrare om vi försöker förstå den utifrån kategorier som kön, klass, stad kontra landsbygd med mera. På ingen sida av den upptecknade gränsen hittar vi med andra ord någon homogenitet som tål en närmare granskning. Vi bör istället våga se fenomenen från en annan vinkel än ett enkelt vi och dom, som maktordningen i världen och olika personer och gruppers ställning i den.⁵⁰ Annars blir risken stor att stereotyper reproduceras fast intentionen kan vara att dekonstruera,⁵¹ och att intresset leds bort från det viktiga till petitesseer i en drömvärld.

⁵⁰ En inspiration till detta kan vara Aleksander Motturi som kritiserar liknande fenomen genom att beskriva det som etnotism. Se *Dagens Nyheter* 28/6 2007.

⁵¹ Som ett exempel på detta kan tv-serien *Världens modernaste land* nämnas, där svenskar skall dekonstrueras som just svenskar och där sedan identiteten som en funktion av moderniteten förbises.